

نگاهی گذرا به زندگانی حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها)

حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها) ۲۵ سال بعد از تولد امام رضا (علیه السلام) دیده به جهان گشود. در مورد روز تولدشان اختلاف وجود دارد؛ بنا بر نقلی، اول ذی القعدة سال ۱۷۳ هجری، روز میلاد حضرت فاطمه معصومه (علیها السلام) است.^۱ پدرش امام موسی بن جعفر (علیهما السلام) و مادرش بانویی پاکیزه به نام «نجمه» بود که وقتی حضرت رضا (علیه السلام) را به دنیا آورد امام کاظم (علیه السلام) او را «طاهره» نامید و اسامی دیگری نیز داشت؛ از جمله: نجمه، اروی، سکن، سمانه و تکتیم که آخرین نام او بود.^۲ مهمترین لقب فاطمه دختر امام کاظم (علیه السلام) «معصومه» می باشد و از روایتی منتسب به امام رضا (علیه السلام) اخذ شده است که فرمود: «مَنْ زَارَ الْمَعْصُومَةَ بِقَمِّ كَمَنْ زَارَنِي»^۳؛ (هر کس حضرت معصومه (علیها السلام) را در قم زیارت کند گویا مرا زیارت کرده است).^۴

مقامات حضرت معصومه (سلام الله علیها)

حضرت معصومه (سلام الله علیها) بعد از پدر، در سال ۱۷۹ تحت کفالت برادرش حضرت امام رضا (علیه السلام) قرار گرفت و تا سال ۲۰۰ (ه ق) یعنی ۲۱ سال تمام، در کنار برادر بزرگوارشان به مقامات عالی و کمالات علمی و معنوی و اخلاقی دست یافت؛ برخی از مقامات ایشان عبارت است از:

مقام شفاعت: در مقام و منزلت و جایگاه این بانوی بزرگوار نزد اهل بیت (علیهم السلام) همین بس که امام صادق (علیه السلام) فرمودند: «...أَلَا إِنَّ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ ثَلَاثَةٌ مِنْهَا إِلَى قَمٍّ تَقْبِضُ فِيهَا امْرَأَةٌ مِنْ وُلْدِي اسْمُهَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُوسَى وَ تَدْخُلُ بِشَفَاعَتِهَا شِيعَتِي الْجَنَّةَ بِأَجْمَعِهِمْ»^۵؛ (آگاه باشید بهشت هشت در دارد که سه در آن به سوی قم است. بانویی از فرزندان من در آنجا وفات می کند که نامش فاطمه دختر موسی است. همه شیعیان ما به شفاعت او وارد بهشت می شوند).

همچنین مقام معنوی او در مرحله ای است که در فرازی از زیارتنامه معروفش که توسط امام رضا (علیه السلام) بیان شده است می خوانیم: «يَا فَاطِمَةَ اشْفَعِي لِي فِي الْجَنَّةِ، فَإِنَّ لَكَ عِنْدَ اللَّهِ شَأْنًا مِنَ الشَّانِ»^۶؛ (ای فاطمه مرا در بهشت شفاعت کن چرا که در پیشگاه خدا دارای جایگاه با عظمت هستی).

مقام علمی و حدیثی: حضرت معصومه (سلام الله علیها) از لحاظ علمی و حدیثی مثل مادرش حضرت زهرا (سلام الله علیها) «عالمه» و «محدثه» بود و همانگونه که حضرت زهرا (سلام الله علیها) با استدلال های متین و استوار، حقانیت ولایت حضرت علی (علیه السلام) را تبیین می کرد، حضرت معصومه (علیها السلام) نیز چنین بود. روایاتی که از آن حضرت نقل شده غالباً درباره امامت و ولایت علی (علیه السلام) است که با اثبات ولایت او ولایت سایر امامان معصوم نیز ثابت می شود. برای نمونه حضرت معصومه با چند واسطه از حضرت زهرا نقل می کنند که فرمود: پیامبر در شب معراج به بهشت رفت و بر روی پرده ای در قصر بهشت دید که چنین نوشته شده: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ»

۱ - کلیات مفاتیح نوین، مکارم شیرازی، ناصر، مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)، قم، ۱۳۹۰ هـ ش، چاپ بیست و نهم، ص ۸۲۹؛ فروغی از کوثر (زندگینامه حضرت فاطمه معصومه)، محمد بیگی، الیاس، انتشارات زائر، قم، ۱۳۷۹ هـ ش، ص ۳۲.

۲ - عیون أخبار الرضا (علیه السلام)، شیخ صدوق، ترجمه: حمید رضا مستفید - علی اکبر غفاری، نشر صدوق، تهران، ۱۳۷۲ هـ ش، چاپ اول، ج ۱، ص ۳۱.

۳ - ریاحین الشریعة، محلاتی، ذبیح الله، دار الکتب الاسلامیه، تهران، بی تا، ج ۵، ص ۳۵.

۴ - همراه زائران قم و جمکران، مکارم شیرازی، ناصر، انتشارات امام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، قم، ۱۳۹۰ هـ ش، چاپ اول، ص ۵۹.

۵ - بحار الأنوار، مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، دار إحياء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ هـ ق، چاپ دوم، ج ۵۷، ص ۲۲۸.

۶ - کلیات مفاتیح نوین، همان، ص ۵۷۹.

عَلِيٍّ وَوَلِيِّ الْقَوْمِ»؛ (معبودی جز خدای یکتا و بی همتا نیست محمد رسول خدا و علی ولی و رهبر مردم است) ... و بر روی پرده درگاه قصر دیگری نوشته شده است: «شِبَعَةُ عَلِيٍّ هُمُ الْفَائِزُونَ»؛ (شیعیان علی رستگارانند).^۷

همچنین در باب مکان علم حضرت معصومه نقل شده است که روزی عده‌ای از شیعیان وارد مدینه شدند و پرسش‌هایی داشتند که می‌خواستند از محضر امام کاظم (علیه السلام) بپرسند و ایشان در سفر بود. از این رو فاطمه معصومه (سلام الله علیها) پاسخ آن پرسش‌ها را نوشت و به آنان تسلیم نمود. آنان از مدینه خارج شده و در بیرون شهر با امام کاظم (علیه السلام) مصادف شدند. هنگامی که امام پرسش‌های آنان و پاسخ‌های معصومه (سلام الله علیها) را مشاهده کرد، سه بار فرمود: «فِدَاهَا أَبُوهَا»؛ (پدرش به فدایش باد).^۸

مساله ازدواج نکردن حضرت معصومه (سلام الله علیها)

درباره علت ازدواج نکردن ایشان نظرات مختلفی وجود دارد که اجمالاً آنها را بررسی می‌کنیم:

۱. بعضی می‌گویند که ایشان بنا به دستور پدر بزرگوارشان ازدواج نکردند. بنابر آنچه «یعقوبی» نقل می‌کند، امام موسی بن جعفر (سلام الله علیها) وصیت فرمود که [دخترانشان] ازدواج نکنند.^۹ اما برخی این خبر را مجعول دانسته و آن را رد می‌کنند.^{۱۰} ضمن اینکه امام معصوم دستوری برخلاف دستور مؤکد شرع نمی‌دهد. آنچه در وصیت امام کاظم (علیه السلام) در کتاب شریف اصول کافی آمده، توصیه به تبعیت همه فرزندان از امام رضا (علیه السلام) و سپردن اختیار ازدواج دختران به ایشان است، نه چیز دیگر: «لَا يَزُوجُ بَنَاتِي أَحَدٌ مِنْ إِخْوَتِهِنَّ مِنْ أُمَّهَاتِهِنَّ وَ لَا سُلْطَانٌ وَ لَا عَمٌّ إِلَّا بِرَأْيِهِ وَ مَشُورَتِهِ فَإِنْ فَعَلُوا غَيْرَ ذَلِكَ فَقَدْ خَالَفُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ جَاهَدُوهُ فِي مَلِكِهِ وَ هُوَ أَعْرَفُ بِمَنَاحِكِ قَوْمِهِ فَإِنْ أَرَادَ أَنْ يَزُوجَ زَوْجًا وَ إِنْ أَرَادَ أَنْ يَتْرُكَ تَرْكًا...»^{۱۱}؛ (هیچ یک از دخترانم را نباید برادران مادری، سلاطین و یا عموهایشان شوهر دهند، مگر با نظر و مشورت رضا (علیه السلام)، اگر بدون اجازه او به چنین کاری اقدام کنند، با خدا و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مخالفت ورزیده‌اند و در سلطنت خدا منازعه نموده‌اند؛ زیرا او به مصالح قومش در امر ازدواج آگاه‌تر است، پس هر کسی را او بخواهد تزویج می‌کند و هر کسی را او نخواهد تزویج نمی‌کند).

۲. قول دیگری نیز وجود دارد که می‌گوید: «دلیل عدم ازدواج حضرت معصومه (سلام الله علیها) عدم وجود هم‌شانی برای ایشان می‌باشد»؛ چنانکه در مورد حضرت زهرا (سلام الله علیها) نیز نقل شده است که اگر امام علی (علیه السلام) نبود هم کفوی برای ایشان پیدا نمی‌شد.

این نظر نمی‌تواند درست باشد؛ چرا که بر خلاف توصیه مؤکد اهل بیت به ازدواج است و در ازدواج مورد نظر آنها «مؤمن هم کفو مؤمنه است». از طرفی مقام حضرت زهراء (سلام الله علیها) با همه زنان عالم فرق می‌کند.

۳. اما «نظر دقیق‌تر» درباره عدم ازدواج حضرت معصومه (سلام الله علیها) این است که از آنجا که در دوران هارون الرشید و مأمون، شیعیان و علویان و به ویژه امام کاظم (علیه السلام) مورد سخت‌ترین فشارها و آزارها بودند و ارتباطات اجتماعی آنان به شدت محدود بود، کسی جرات نزدیک شدن به خاندان اهل بیت (علیهم السلام) را پیدا نمی‌کرد؛ چه

۷ - بحار الأنوار، همان، ج ۶۵ ص ۷۷.

۸ - همراه زائران قم و جمکران، همان، ص ۶۱؛ کشف اللثالی، نقل از: کریمه اهل بیت (س)، مهدی پور، علی اکبر، نشر حادق، قم، ۱۳۷۴ هـ ش، چاپ اول، ص ۶۳ و ۶۴.

۹ - تاریخ یعقوبی، یعقوبی، ابن واضح، چاپ نجف، ۱۳۸۴ هـ ق، ج ۳، ص ۱۵۱.

۱۰ - حیاة الإمام موسی بن جعفر (علیهما السلام)، قرشی، باقر شریف، دارالبلاغه، بیروت، ۱۴۱۳ هـ ق، ج ۲، ص ۴۷۹.

۱۱ - الکافی، کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۴۰۷ هـ ق، چاپ چهارم، ج ۱، ص ۳۱۷.

رسد به آنکه با آنان پیوند نیز برقرار سازد. وصیت امام کاظم (علیه السلام) نیز به خاطر لحاظ همین شرایط بوده است. اینکه برخی از خواهران حضرت معصومه نیز موفق به ازدواج نشدند این مسأله را تأیید می‌کند.^{۱۲}

نکته دیگر در این باره، عدم توجه دقیق منابع تاریخی به ازدواج دختران اهل بیت است؛ علاوه بر حضرت معصومه درباره ازدواج سایر دختران اهل بیت نیز خبر قطعی وجود ندارد و درباره ازدواج بسیاری از آنها شاهد اخبار مختلف و ضد و نقیضی هستیم. در مورد حضرت معصومه نیز خبری مبنی بر ازدواج ایشان نقل نشده است؛ اما این بدان معنی نیست که بتوان حکم قطعی درباره عدم ازدواج ایشان و برخی خواهران ایشان داشت، بلکه ممکن است ازدواج کرده باشند اما بخاطر فشارها و سخت‌گیری‌هایی که با این خانواده صورت می‌پذیرفت علنی نشده باشد. اما بفرضی که ازدواج نکرده باشند، باز هم قطعاً به معنی بی‌توجهی و عدم رغبت به ازدواج نبوده، بلکه همین جو خفقان حاکم علیه این خانواده مانع این امر شده است.

سفر حضرت معصومه (سلام الله علیها) به ایران

حضرت معصومه (علیها السلام) در سال ۲۰۱ هجری قمری به قصد دیدار برادر از مدینه به سوی خراسان حرکت کرد. درباره علت سفر ایشان به ایران برخی معتقدند امام رضا (علیه السلام) بعد از استقرار در ایران نامه‌ای خطاب به خواهر گرامی‌اش حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها) مرقوم فرمود و به غلامش دستور داد که در هیچ منزلی توقف نکند تا در اندک زمان ممکن آن نوشته را به مدینه برساند. غلام خود را به مدینه منوره رسانید و نامه امام هشتم را به خدمت حضرت معصومه (سلام الله علیها) تسلیم نمود و آن حضرت به مجرد رسیدن نامه برادرش خود را آماده سفر نمود. اما این روایت در کتاب‌های دست اول و قدیمی ذکر نشده است.^{۱۳}

طبق نقل دیگر حضرت معصومه (سلام الله علیها) که از کودکی همراه امام رضا (علیه السلام) بودند و علاقه بسیاری به ایشان داشتند و علوم و معارف زیادی نیز از ایشان کسب نمودند، بعد از سفر اجباری امام رضا (علیه السلام) به ایران حضرت معصومه نیز طاقت دوری از برادر و امام زمان خود را نداشت و به همراه گروهی از اطرافیان خود از مدینه به سمت ایران حرکت کرد، اما هنگامی که به ساوه رسید بیمار و بستری شد. آن حضرت که از وجود قم و سکونت شیعیان در آن اطلاع داشت به خادم مخصوصش فرمود: «مرا به قم ببرید».^{۱۴} ایشان پس از عزیمت به قم مدتی در آنجا بودند سپس از دنیا رفتند.

علت رحلت یا شهادت حضرت معصومه (سلام الله علیها)

بعضی علت بیماری آن حضرت را چنین نوشته‌اند: مردم ساوه در آن عصر از دشمنان سرسخت خاندان نبوت بودند، از این رو وقتی که موبک حضرت معصومه و همراهانش به ساوه رسید، به آن حمله کردند و جنگ سختی در گرفت، برادران و برادرزادگان حضرت معصومه در این جنگ به شهادت رسیدند، حضرت معصومه همچون عمه‌اش زینب (سلام الله علیها) وقتی که بدن‌های پاره پاره آنها را که ۲۳ تن بودند دید، به شدت غمگین گشته و بر اثر آن بیمار شد و سپس روانه قم گردید و در قم بیماری او ادامه یافت و پس از ۱۶ یا ۱۷ روز رحلت کرد.^{۱۵} در روایت دیگری نیز آمده است که حضرت معصومه را مسموم کرده‌اند.^{۱۶}

۱۲ - حضرت معصومه فاطمه دوم، محمدی اشتهاردی، محمد، انتشارات علامه، ۱۳۷۵ هـ. ش، چاپ اول، ص ۱۱۶.

۱۳ - بارگاه فاطمه معصومه، میرعظیمی، سید جعفر، انتشارات نهضت، بی جا، ص ۲۴.

۱۴ - همراه زائران قم و جمکران، همان، ص ۳۹.

۱۵ - قیام سادات علوی، تشدید، علی اکبر، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۳۱ هـ. ش، ص ۱۶۰.

۱۶ - الحیاة السیاسیة للإمام الرضا (علیه السلام)، السید جعفر مرتضی‌العالمی، جماعۃ المدرّسین فی الحوزة العلمیة، ۱۴۰۳ هـ. ق، چاپ دوم، ص ۴۲۸.

درباره عکس العمل امام رضا(علیه السلام) - در صورت صحت این اتفاقات - در منابع تاریخی اشاره دقیقی وجود ندارد. اما بدیهی است که مأمون هرگز طوری عمل نمی کرد که حمله به این کاروان به او نسبت داده شود؛ زیرا او امام رضا(علیه السلام) را به ایران آورد و به ظاهر ولیعهد خود قرار داد تا بگوید من به ایشان علاقه دارم و بدین وسیله خشم دوستداران اهل بیت را فرو نشاندم. در چنین شرایطی ماهیت حمله کنندگان هرگز مشخص نمی شود تا بخواهد عکس العملی از سوی امام رضا(علیه السلام) و یا شیعیان انجام پذیرد. برای هر نوع واکنشی حجت ظاهری لازم بود که وجود نداشت. تنها کاری که شیعیان انجام دادند این بود که حضرت معصومه(سلام الله علیها) را به قم که محل زندگی دوست داران اهل بیت(علیهم السلام) بود منتقل کنند.

برخی نیز علت بیماری ایشان را خبر شهادت امام رضا(علیه السلام) ذکر کرده اند، ولی این مطلب خلاف تحقیق است؛ چرا که روایت سعد بن سعد از حضرت رضا(علیه السلام) بر این مطلب دلالت دارد که حضرت معصومه(سلام الله علیها) پیش از حضرت رضا(علیه السلام) از دنیا رفته اند، زیرا در آن روایت، سعد می گوید: «من از امام رضا(علیه السلام) راجع به زیارت فاطمه(سلام الله علیها) دختر موسی بن جعفر پرسش کردم...»^{۱۷}. این سؤال حاکی از آن است که در زمان پرسش، حضرت معصومه از دنیا رفته بودند و مرقد و مضجع وی معلوم بوده است.

علاوه بر این تاریخ شهادت حضرت رضا(علیه السلام) مضبوط و در دست است و آن بر حسب نقل مورخان، آخر ماه صفر سال ۲۰۳ هجری قمری است و سال مسافرت آن بزرگوار به توس سال ۲۰۰ از هجرت بوده است و حضرت معصومه(سلام الله علیها) در پی مسافرت برادرشان و به تصریح بعضی از اهل تاریخ در سال ۲۰۱ هجری به عزم دیدار وی حرکت کرده اند. بنابراین وفات آن مخدّره حدود دو سال قبل از شهادت حضرت رضا(علیه السلام) واقع شده است.^{۱۸}

در هر صورت حضرت معصومه(علیها السلام) پس از بیماری تصمیم گرفتند به قم که محل سکونت دوستداران اهل بیت بود بیایند، از سوی دیگر وقتی مردم قم خبر ورود آن حضرت به ساوه را شنیدند تصمیم گرفتند آن حضرت را به شهر خود دعوت کنند، بدین جهت پسران و نوادگان سعد اشعری به محضر آن حضرت رسیده و ایشان را به قم آورده و در کمال احترام از وی پذیرایی نمودند. هر چند آن حضرت متأسفانه پس از مدّت کوتاهی بدرود حیات گفتند.^{۱۹}

روز رحلت حضرت فاطمه معصومه(علیها السلام) مطابق روایتی روز دهم ربیع الثانی سال ۲۰۱ است^{۲۰} و مطابق نقل دیگر، روز دوازدهم، روز وفات آن حضرت است، لذا مناسب است مؤمنین این سه روز (دهم تا دوازدهم) را به یاد آن حضرت، گرامی بدارند.^{۲۱}

فضیلت زیارت حضرت معصومه(سلام الله علیها)

روایات زیادی در مورد اهمیت زیارت حضرت معصومه(سلام الله علیها) وجود دارد که به دو مورد از آنها اشاره می کنیم:

۱. سعد بن سعد می گوید: در مورد زیارت حرم فاطمه دختر امام موسی کاظم(علیه السلام) از امام رضا(علیه السلام) سؤال کردم. حضرت فرمود: «مَنْ زَارَهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ»^{۲۲}؛ (کسی که آن حضرت را زیارت کند پاداشش بهشت است).

۱۷ - کامل الزیارات، ابن قولویه، جعفر بن محمد، محقق و مصحح: عبدالحسین امینی، دار المرتضویة، نجف اشرف، ۱۳۵۶ هـ ش، ص ۳۲۴.

۱۸ - همراه زائران قم و جمکران، همان، ص ۳۹ - ۴۰؛ فروغی از کوثر(زندگی نامه حضرت فاطمه معصومه)، همان، ص ۳۲.

۱۹ - همراه زائران قم و جمکران، همان، ص ۴۰.

۲۰ - فروغی از کوثر(زندگی نامه حضرت فاطمه معصومه)، همان، ص ۳۲.

۲۱ - کلیات مفاتیح نوین، همان، ص ۶۱۷، پاورقی.

۲۲ - کامل الزیارات، همان.

۲. نویسنده کتاب کامل زیارت به نقل از پدر و برادر بزرگوارش مطابق روایتی از امام جواد(علیه السلام) چنین نقل می کند: «مَنْ زَارَ عَمَّتِي بِقَمٍّ فَلَهُ الْجَنَّةُ»^{۳۳}؛ (هر کس [مرقد] عمّه ام [حضرت فاطمه معصومه(علیها السلام)] را در قم زیارت کند، بهشت از آن اوست).

همچنین در روایتی که در ابتدای بحث نیز به آن اشاره شد، امام رضا(علیه السلام) زیارت حضرت معصومه(سلام الله علیها) را مانند زیارت خود دانسته است، و از آنجا که زیارت امام رضا(علیه السلام) از جایگاه بسیار بالایی برخوردار است این روایت نشانه اهمیت بالای زیارت حضرت معصومه(سلام الله علیها) می باشد.

جایگاه حضرت معصومه سلام الله علیها در کلام معصومان علیهم السلام

امام صادق علیه السلام:

إِنَّ لَنَا حَرَمًا وَ هُوَ بَلَدَةُ قَمٍّ وَ سُدْفَنُ فِيهَا امْرَأَةٌ مِنْ أَوْلَادِي تُسَمَّى فَاطِمَةَ ، فَمَنْ زَارَهَا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ؛^{۳۴}

ما را حرمی است و آن "قم" است و به زودی بانویی از فرزندان من به نام فاطمه در آن دفن خواهد شد. هر کس او را زیارت کند، بهشت بر او واجب شود.

امام صادق علیه السلام:

وَ تَدْخُلُ بِشَفَاعَتِهَا شِيعَتِي الْجَنَّةَ بِأَجْمَعِهِمْ؛^{۳۵}

همه شیعیان من با شفاعت او (فاطمه معصومه علیها السلام) وارد بهشت خواهند شد.

امام رضا علیه السلام:

مَنْ زَارَهَا عَارِفًا بِحَقِّهَا فَلَهُ الْجَنَّةُ؛^{۳۶}

هر کس او را با شناخت زیارت کند، بهشت پاداش او خواهد بود.

امام جواد علیه السلام:

مَنْ زَارَ قَبْرَ عَمَّتِي بِقَمٍّ ، فَلَهُ الْجَنَّةُ؛^{۳۷}

هر کس قبر عمّه ام (حضرت معصومه علیها السلام) را در قم زیارت کند، بهشت پاداش او است.

تاثیر مزار حضرت معصومه در شکل گیری حوزه علمیه قم و نشر معارف اهل بیت

ورود حضرت معصومه به قم باعث برکات فراوانی گردید و به یمن وجود بارگاه ایشان در قم، امروزه قم از بزرگترین مراکز علمی و با شکوهترین حوزههای علمیه جهان می باشد. اهمیت زیارت ایشان، علما و دانشمندان فراوانی را به سوی این شهر جذب و برکات فراوانی را نصیب قم کرد، که مهم ترین آنها گسترش مراکز علمی بود و نقش بسزایی در تحکیم و گسترش حوزه علمیه و رفت و آمد و ارتباط علما و راویان و شاگردان برجسته امامان علیهم السلام داشت.

۳۳ - همان.

۳۴ - بحار الأنوار ، ج ۵۷ ، ص ۲۱۶

۳۵ - بحار الأنوار ، ج ۵۷ ، ص ۲۲۸

۳۶ - بحار الأنوار ، ج ۹۹ ، ص ۲۶۶

۳۷ - کامل زیارات ، ص ۵۳۶

ورود ایشان به قم و مرقد مطهر او و سپس ورود امامزادگان و راویان احادیث و دانشمندان کوفه و دیگر شهرها به قم، موجب تحولات تازه و مؤثری در استحکام و گسترش تشیع گردید.^{۲۸}

[در حال حاضر] حرم مطهر آن بانوی سرفراز کانون علم و عمل و مرکز نور و هدایت به صور گوناگون است: تدریس، تدرّس، مباحثه، مناجات، دعا، اذان، نماز جماعت، اقامه عزا و سوگواری عزیزان خدا، مراسم جشن و سرور در اعیاد مذهبی، سخنرانی‌های سودمند مذهبی، ارشاد، وعظ و خطابه، قرائت قرآن کریم، ذکر مصیبت امام حسین (علیه السلام)، مدیحه و مرثیه سرائی خاندان عصمت، نشر معارف اهل بیت، آشنایی ملل مسمان جهان با یکدیگر و ده ها عناوین افتخارآمیز دیگر از فیوضات این کانون فیض لاینقطع و گسترده الهی است.^{۲۹}

منبع: پایگاه اطلاع رسانی حضرت آیت الله مکارم شیرازی

^{۲۸} - همراه زائران قم و جمکران، همان، ص ۴۰ و ۲۶.

^{۲۹} - بانوی ملکوت، کریمی چهارمی، علی، بوستان کتاب، ۱۳۹۳ هـ ش، چاپ اول، ص ۳۶.